

İdealist Öğretmenden
Sınava Hazırlayıcı Teknisyene

ÖĞRETMENLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ

Hazırlayan

Ahmet Yıldız

Ahmet Yıldız - S. Yetkin Işık - İsmail Güven
Lawrence Angus - Gökçe Güvercin - David Harvie
H. Tuğba Öztürk - Derya Ünlü- Zeynep Alica
Doğuş Sarpkaya

KALKEDON

İÇİNDEKİLER

Sunuş	9
Türkiye’de Öğretmenlik Mesleğinin Dönüşümü: İdealist Öğretmenlerden Sınava Hazırlayıcı Teknisyene Öğretmene <i>Ahmet Yıldız</i>	13
2000’lerde Öğretmenler ve Antitelektüalizm- <i>S. Yetkin Işık</i>	27
Türkiye’de Öğretmen Eğitiminin Dönüşümü - <i>İsmail Güven</i>	57
İmtiyaz Çemberi İçinde ve Karşısında Öğretim: Öğretmen Reformu, Okul Reformu - <i>Lawrence Angus</i>	97
Öğretmenlik Mesleğinde Kökten Bir Dönüşüm: Ücretli Öğretmenlik - <i>Gökçe Güvercin</i>	139
Derslikte Değer Üretimi ve Mücadele: Sermayenin Tarafında, Karşısında ve Ötesinde Öğretmenler - <i>David Harvie</i>	179
Eğitimde Artan Teknoloji Kullanımı Bağlamında Öğretmenin Değişen Rol ve Pratikleri - <i>H. Tuğba Öztürk</i>	223
Neoliberal Bir Çağda Mahmut Hoca’yı Anımsamak: “Ben Tüccar Değil, Öğretmenim” <i>Ahmet Yıldız, Derya Ünlü, Zeynep Alica, Doğu Sarpkaya</i>	255

Annem Habibe Sultan'a ithafen ...

Sunuş

Ekonomik aklın her şeyi esir aldığı günümüz piyasa diktatörlüğü koşullarında, öğretmenlik mesleği de bu iklimden payını almıştır. Aslında yalnızca öğretmenliği dönüştüren değil, tüm eğitim sistemini dönüştüren mekanizma ekonomi merkezlidir. Ekonomi merkezli yaklaşım eğitim alanında özellikle merkezi standart sınavlarla kendini göstermektedir. Bu anlamda merkezi standart sınavlar geç kapitalizmin pedagojik mantığı olarak görülebilir. Artık öğretmenden istenen, bu mantığa hizmet ederek sınava hazırlayıcı teknisyene dönüşmesidir. Nitekim son dönemde hâkim olan neoliberal rejim altında, ekonomi/sınav merkezli basınçlar artarak, eğitimin mimarisinde bir değişim gerçekleşmiştir; bu değişimle bağıntılı olarak öğretmenlik de radikal bir dönüşüme uğrayarak piyasa değerleriyle bezenmiş bir içeriğin aktarıcısına indirgenmiştir. İlgili literatürde sıklıkla vurgulanan öğretmenliğin statü kaybı, özerklik yitimi, artan iş yükü ve denetim, vasıfsızlaşma, demoralizasyon, proleterleşme, teknisyenleşme gibi ifadeler bu dönüşümü açıklamaya çalışan kavramlardır.

Bugün neoliberal politikaları uygulayan iktidarlar ve ana akımı savunan bilim insanları, öğretmenlik mesleğinde yaşanan dönü-

şümün kaynağını öğretmenlerin kendi eksikliklerinde bulmakta ve açık ya da örtük olarak öğretmenlere yönelik suçlayıcı bir dil kullanmaktadır. Hepimizin bildiği “öğretmenler okumuyor, kendini geliştirmiyorlar, yaşam boyu öğrenme çağına uygun davranmıyorlar, az çalışıyorlar, çok tatilleri var, ilgisizler vs.” gibi ifadeler bu suçlamaların bazılarıdır. Neoliberalizmin, mağduru suçlu ilan dili/mantığıyla meşhur olduğu akılda tutulursa bu dil şaşırtıcı değildir. Ancak bu suçlayıcı dilin yaygınlığı da gösteriyor ki, öğretmenlik mesleği küresel düzeyde büyük bir saldırıyla karşı karşıyadır.

Öğretmenlik mesleğine yönelik saldırıları ve mesleğin dönüşümünü ele alan geniş bir uluslararası literatür bulunmasına karşın, Türkçede bu konuyu ele alan kaynaklar oldukça sınırlı sayıdadır. Elinizdeki kitap, işte bu eksikliğin doldurulmasına yönelik bir katkı olması amacıyla hazırlanmıştır; zira bu konuda eleştirel bilgi ve bilinç gelişmez ve yayılmazsa, öğretmenler tarihsel kazanımlarını kaybetmeye mahkûmdur. Ancak öğretmenlerin kaybetmesi yalnızca öğretmenlerin değil, büyük ölçüde tüm toplumun, toplumsal olanın kaybetmesi demektir; bu nedenle toplumsal olan için “öğretmeni savunmak gerekir.”

Aslında yalnızca günümüzde değil, kamusal entelektüel bir meslek olan öğretmenlik, modern eğitim tarihimiz boyunca her dönem siyasal ve eğitimsel söylemin merkezi konularından biri olmuştur. Tarihsel süreç içinde, bir yandan öğretmenlik mesleğinden siyasal, toplumsal ve eğitimsel beklentiler açısından bir süreklilik söz konusuysen, diğer yandan öğretmenlik mesleğine yönelik eğitim politikaları ve kamusal beklentiler zaman içinde farklılaşmaktadır. Bu kitap özellikle son dönemde gerçekleşen dönüşümler çerçevesinde öğretmenlik mesleğinde yaşanan de-

ğışimleri ele almaktadır. Değişiminin bilgisi, demokratik eğitim mücadelesi açısından önemlidir. Zira bu türden bir akıntıya karşı koymak, ancak onun bilgisi ile mümkündür.

Ahmet Yıldız
Eylül 2014/Cebeci

Türkiye’de Öğretmenlik Mesleğinin Dönüşümü: İdealist Öğretmenden Sınava Hazırlayıcı Teknisyen Öğretmene

Ahmet Yıldız

Birçok meslek grubunda olduğu gibi öğretmenliğin de mesleki pratikleri ve mesleğin toplumsal konumu dönemin sosyal, ekonomik ve siyasi konjonktürünün etkisi altında biçimlenir. Bu nedenle her dönem, kendine özgü bir öğretmen tipolojisini öne çıkarır. Nitekim günümüzün öne çıkan öğretmen tipolojisi de “*sınava hazırlayıcı teknisyen öğretmen*”dir. Bu öğretmen tipolojisi; toplumsal sorumluluklarından sıyrılmış, görevi öğrencileri merkezi sınavlara hazırlamaya indirgenmiş, mekanik bir içerik aktarıcısı teknisyen öğretmen olarak betimlenebilir. Hatta bu tipolojinin, onu önceleyen ve bugün görünmez kılınan “*idealist-toplumcu*” öğretmenin tam karşısında yer aldığı da söylenebilir.

İdealist-toplumcu öğretmenden teknisyen öğretmene doğru yaşanan dönüşümü, küresel düzeyde uygulanan neoliberal politikardan bağımsız ele almak mümkün değildir. Nitekim Türkiye’de eğitimin metalaşım, ailelerin/kişilerin “özel” meselesi haline gelişiyle (Keskin, 2012) öğretmenin dönüşümü süreci eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir. Öyle ki bu yakın dönemde eğitimin yeniden yapılandırılması gerektiği vurgulanarak, eğitim üzerinde

14 Türkiye’de Öğretmenlik Mesleğinin Dönüşümü

rekabetçi bir anlayışı egemen kılan politikalar küresel düzeyde başat hale gelmiştir. Türkiye’de de son dönemde eğitime yön veren temel yasal belgeler incelendiğinde eğitimi piyasanın doğrudan istekleri çerçevesinde değerlendiren neoliberal eğitim perspektifi açık bir biçimde görülebilir. Sözgelimi, son olarak Milli Eğitim’in örgüt yapısını belirleyen 1992 tarihli 3797 sayılı Yasa 2011 yılında, hükümetin çıkardığı kanun hükmünde kararname ile değiştirilerek, Bakanlığın temel görevinin “...küresel düzeyde rekabet gücüne sahip ekonomik sistemin gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatarak geleceğe hazırlayan eğitim ve öğretim programlarını tasarlamak, uygulamak, güncellemek; öğretmen ve öğrencilerin eğitim ve öğretim hizmetlerini bu çerçevede yürütmek...” olduğu ifade edilmiştir. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, öğretmenlik neoliberal yapısal dönüşümlerden en fazla doğrudan etkilenen meslek gruplarından birini oluşturmaktadır (Yıldız vd., 2012). Bu bağlamda öğretmenlere dayatılan yeni model, Giroux’nun (2010) sözleriyle ifade edecek olursak, etik ve adalet sorgulamalarıyla ilgilenmeyen iktisadi bir modeldir. Bu yeni model, kamusal hizmetlerde özerkliği ve yaratıcılığı birleştirerek öğretmenler için ekonomik, sosyal ve pedagojik koşulları yaratmak yerine, onları vasıfsızlaştırmayı ve yaratıcılığın yerine standardizasyonu önermektedir (Giroux, 2010). Kısacası neoliberal perspektife göre öğretmen, sınav odaklı ve şirketleşmiş bir eğitimin teknisyeninden başka bir şey değildir.

Neoliberal projenin öğretmeni içine sığdırmaya zorladığı bu yeni form üzerine kavrayışımızı derinleştirmek, bugün dayatılan öğretmen tipolojisinin sunulduğu biçimiyle normal-doğal ve evrensel olmadığını ve bu anlamda başka türlü bir öğretmenlik pratiğinin mümkün olduğunu göstermek açısından konunun ta-

rihselliğini anlamamız önem taşır. Bu çerçevede makalede, öğretmen tipolojilerindeki değişim, bu değişimi belirleyen kimi tarihsel dönemler bağlamında ele alınacaktır. Dolayısıyla Türkiye modernleşmesinin kendine özgü gelişimi ile Türkiye'deki öğretmen imgesinin değişimi/dönüşümü arasında paralellikler kurulabileceği düşüncesi temel alınarak, Türkiye tarihinin geleneksel siyasi dönemselleştirilmesinden yararlanılmıştır: Osmanlı dönemi, Erken Cumhuriyet dönemi, 1960-1980 dönemi ve 1980'den günümüze olan yakın dönem. Bu dönemselleştirmeye uygun olarak her döneme özgü farklı bir öğretmenlik tipolojisinin öne çıktığı iddia edilmiştir. Birincisi, modern anlamda okul ve öğretmenin oluşum süreci yani bir din görevlisi olan "hoca"dan ya da "imam"dan bir devlet görevlisi olan "muallim"e dönüşen öğretmendir. İkincisi Osmanlı'nın son yıllarında izine rastladığımız fakat asıl olarak Cumhuriyet'in ilk dönemine damgasını vuran "devletin modernleştirici öğretmenidir." Üçüncüsü 1960'lardan 1980'lere kadar olan dönemde öne çıkan "toplumun ilerici öğretmeni" ya da "devrimci öğretmen" olarak tanımlanabilir. Dördüncüsü ise, 1980'lerden bu yana uygulanan neoliberal politikaların ortaya çıkardığı "*sınava hazırlayıcı teknisyen öğretmendir.*"¹

Modern Öğretmenin Ortaya Çıkışı: Din Görevlisi Hocadan Devletin Muallimine

Birinci öğretmenlik tipolojisi Osmanlı'nın klasik dönemine aittir ve bu tipoloji Batılılaşma hamleleriyle birlikte yerini yeni bir tipolojiye bırakacaktır.² Batılılaşma hamlelerine kadar okullar,

1) Burada sınavla kastedilen, merkezi olarak hazırlanan, test sorularından oluşan standart sınavlardır.

2) Geçmişteki birçok devlet gibi Osmanlılar da halka eğitim, sağlık, refah ve benzeri hizmetleri sağlamamıştır. Bu tür işler vakıf tarafından görülmüş ve finanse edilmiştir

ağırlık merkezi dini eğitime dayanan bir sistemin içinde yerini almıştır. Müfredat, dini içeriğe sahiptir ve bunu uygulayan hoca da (öğretmen) bir din adamıdır. Zaten “hoca”nın sözlük anlamı da, “Müslüman din görevlisidir”. Aslında bu dönemde ne modern anlamda öğretmenden ve okuldan ne de eğitimden bahsedilebilir. Nitekim Tanzimat dönemine gelinceye kadar eğitim (mahalle veya sıbyan ve cemaat mektepleri), cemaatlerin ve medresenin denetimi altında çalışmıştır (Alkan, 2005). Dolayısıyla toplumda dinsel-ahlaki bilgi ve değerleri aktaran ve bu anlamda İslami sosyalleşmeyi sağlayan din görevlisi-hoca (öğretmen) söz konusudur.

On dokuzuncu yüzyıl ortalarında geleneksel toplum örgütlenmesinin çözülmeye başlaması, yani Batılılaşma hamleleriyle çağdaş uygarlığın bir gereği olarak benimsenen modern eğitim anlayışının gelişimi, öğretmenin (hocanın) de rolünü değiştirmiştir. Keza Osmanlı'da geniş çapta bir kamu eğitiminin yaratılması ve öğretmenlerin de devlet memuru olmaları Tanzimat'tan sonra gerçekleşmiştir (Zürcher, 2005). Özellikle 1869 Maarif Nizamnamesi ile oldukça rasyonelleşmiş ve merkezileşmiş bir devlet okulu modeli ortaya çıkmıştır. Bu Nizamname ile devlet, bütün imparatorluk halkının eğitilmesi için, hiç değilse teorik olarak, bundan böyle sorumluluk üstlenmiş olmaktadır (Fortna, 2005: s. 146). Bu süreçte “hoca”nın yerini, modern toplumun önemli mesleklerinden olan ve devletin öğretmen okullarından yetişen “muallim/muallime” almıştır. Dahası artık öğretmen, toplumu uygarlığa kavuşturacak öznelardan biri sayılmaya başlanmıştır. Böylece modern anlamda öğretmenin ortaya çıktığı bir döneme geçilmiştir. Bu süreçte dinselden ziyade ulusal ve yasal meşruiyeti

(Karpaz, 2002). Zira bu tarz tarıma dayalı geleneksel devlet örgütlenmesi, Gellner (2008)'in de ifade ettiği gibi, vergi toplama, asayiş sağlama dışındaki etkinliklerle pek ilgili değildir.

olan “vatan, millet, kanun ve devlet”e itaati ve sadakati (Alkan, 2005) örgütlemesi beklenen öğretmen tipolojisi egemen olmaya başlamıştır.

Cumhuriyet’in Modernleştirici Öğretmeni

Cumhuriyet’le birlikte yeni bir öğretmen tipolojisi öne çıkmıştır: “*Cumhuriyetin Modernleştirici Öğretmeni*”. Bu öğretmen tipolojisinin oluşumunda Cumhuriyet’in ilanını izleyen yıllarda, özellikle kırsal alanın eğitim sorunları belirleyici olmuştur zira reformlar gibi eğitimin de kırsal bölgelerdeki etkisi çok daha sınırlı kalmıştır. Ancak kentlerde “*Kemalistler pozitivist, laik ve modernlikten yana olan ülkülerini destekleyen kümeyi hayli genişletmekte gerçekten başarılı*” olmuşlardır (Zürcher, 2005: s. 282). Bu nedenle kırsal bölgeler için özel önlemlerin alınması gündeme gelmiştir (Yıldız, 2006). Bu anlamda köy enstitüleri gibi köyü dönüştürecek idealist, fedakâr ve becerikli öğretmenleri yetiştirecek bir kurum ortaya çıkmıştır. Okuma yazma öğreterek köylüleri uyandırma/bilinçlendirme, tarım ve sağlık bilgileri öğretme, onlara özgüven ve yurttaşlık bilinci kazandırma amacıyla tüm Türkiye’de 22 köy enstitüsü kurulmuştur. Kırsal Türkiye’nin çehresini değiştirecek ve bütün olarak toplumu dönüştürecek en özgün tasarımlardan biri olan köy enstitülerinin ömrü ne yazık ki uzun sürmemiştir (Sayılan ve Yıldız, 2009).

Köy enstitüleri Cumhuriyet modernleşmesinde önemli bir yere sahip olsa da, erken Cumhuriyet döneminin öğretmen tipolojisi yalnızca köy enstitüleri ekseninde açıklanamaz. Zira sözü edilen tipoloji, içinde köy enstitülerinin de bulunduğu kapsamlı bir modernleşme projesiyle ilgilidir. Nitekim Cumhuriyet ilân edildikten hemen sonra, yeni rejimin kurucu kadroları önderli-

ğinde Batılılaşma/modernleşme yönünde bir dizi köklü girişimde bulunulmuştur. İnşa edilmek istenen seküler toplum-laik devlet projesinde eğitim, öncelikle bireylerin sosyalizasyonunda, dolayısıyla da söz konusu projeyi tanımlayan norm ve değerlerin yurttaşlar tarafından içselleştirilmesinde merkezi bir yere sahip olmuştur (Üstel, 2005: s. 127). Keza eğitim, Cumhuriyet tarihi boyunca Osmanlı’nın son dönemindeki anlayışın bir anlamda devamı olarak -ama onun daha radikal bir yorumuyla- bir yandan “muasır medeniyetlerin” gereği olarak benimsenirken diğer yandan bu medeniyetler düzeyine ulaşmanın temel araçlarından biri olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla modern eğitim sisteminin oluşumu, uluslararası ölçekteki gelişmelerden etkilense de, eğitim sistemi asıl olarak geç kapitalistleşme ve modernleşme sürecinin geçirdiği evrelerde biçimlenmiştir. Özellikle kuruluş döneminde iki temel sınıfın tarihsel olarak henüz şekillenmediği koşullarda Cumhuriyet’i kuran aydın ve asker kadroların siyasal ve ideolojik tercihleri eğitim sisteminin oluşumuna damgasını vurmuştur (Sayılan ve Yıldız, 2009). Bu çerçevede Kemalist kadrolar modern öncesi toplumsal ilişkilerin ve değerlerin dönüşümü ve sekülerleşme çabalarında öğretmeni etkili bir ajan olarak kodlamışlardır (Sayılan ve Yıldız, 2009). Böylece “Cumhuriyet öğretmeni”, modernleşme ve toplumsal gelişme için yeni kuşaklar yetiştirme görevini üstlenmiş ve öğretmenin bu amaca “adanmışlığı” önemsenmiştir (Ünal, 2005). Kısacası Cumhuriyet’in kuruluş yıllarından itibaren modern toplumun inşasında önemli bir rol verilen ve modern değerlerin topluma kazandırılması konusunda ciddi bir sorumluluğu olduğu kabul edilen bir öğretmen tipolojisinin öne çıktığı söylenebilir. Diğer bir deyişle Cumhuriyet’in ilk döneminde, modernleşme-sekülerleşme

yönünde toplumsal dönüşümün etkili bir ajanı olarak öne çıkarılan “idealist” bir öğretmen figürü söz konusudur. Bu anlamda bu öğretmen tipolojisine “Devletin/Cumhuriyet’in modernleştirici öğretmeni” adını verebiliriz.

Halkın İlerici Öğretmeni veya Devrimci Öğretmen

II. Savaş sonrasının ekonomik bütünleşme konjonktürü kapalı bir ekonominin liberalize olmasını dayatıyordu (Keyder, 1989: s. 57). Bu dönemde, kuruluş döneminin ekonomi politikalarıyla devlet desteğinde palazlanan ticaret burjuvazisi ve müttefiki toprak sahipleri uluslararası koşulların da yönlendirmesiyle daha fazla güç ve iktidar talep etmeye başlamışlardı. Elbette egemen ittifakın bileşimindeki değişimin eğitim politikalarına yansımaması düşünülemezdi. Böylece “bir kapitalist çağdaşlaşma kalıbından başkasına kayış” gündeme geldi. Kuruluş döneminin ulusal bir ekonomi geliştirmeye yönelik devletçi politikası yerini serbest piyasa politikalarına terk ederken, kuruluş döneminin aydınlanmaya büyük önem veren modern ve laik toplum yaratmanın aracı olan eğitim politikalarından bir kopuşu getirmiştir. Ekonominin liberalize olduğu, kapitalist pazarın kıra doğru genişlediği, giderek ivme kazanan kentleşmenin gündeme geldiği bu dönem boyunca, eğitim alanında da liberal yönelimler dikkat çeker (Sayılan ve Yıldız, 2009).

1960 Askeri Darbesiyle başlayan dönemle birlikte, Türkiye toplumu paradoksal biçimde ilk kez liberal demokratik bir anayasa ile tanışmıştır (Sayılan ve Yıldız, 2009). Ayrıca Türkiye’de 1960’lı yıllar, işçi sınıfının da tarih sahnesine çıktığı bir dönemdir. Uygulanan birikim modeli Türkiye’de modern işçi sınıfının